

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

De reus is klein geworden

Ook al treft de economische crisis Amerika's potentiële uitdaggers al even krachtig als Amerika zelf, het land zal niet meer de hegemoniale grootmacht van weleer zijn. President Obama tracht vorm te geven aan een buitenlandse politiek die past in dit nieuwe tijdperk. Voorlopig is het beeld wisselend. Onzeker is wat Obama van de geschiedenis van het Amerikaanse leiderschap heeft opgestoken en, als hij zich daarover al gedachten heeft gevormd, tot welke conclusies die leiden.

---

door *Jan Sampiemon*

De auteur is journalist. Hij was chef buitenland, plaatsvervangend hoofdredacteur en commentator van *NRC Handelsblad*.

DE APOSTEL VAN VERANDERING, Barack Obama, bezocht dit voorjaar Europa. 'Change', luidde zijn boodschap tijdens de Amerikaanse verkiezingscampagne. En: 'Yes, we can.' De boodschap werd begrepen als een oproep tot eenheid en tot verandering, onder meer ten opzichte van de desastreuze oorlogspolitiek van voorganger George W. Bush. Het bracht de eerste Afro-Amerikaan de sleutel tot het Witte Huis.

De ingrijpendste verandering kwam echter van een andere kant: de Amerikaanse economie stortte in als gevolg van de bankencrisis, miljoenen Amerikanen raakten hun baan, hun oudedagsvoorziening, hun ziektekostenverzekering en hun huis kwijt. Hele wijken raakten ontvolkt. Terwijl rijen straten en lanen leegstaan, struikelt men over de daklozen en verrijzen tentenkampen om ontheemde Amerikanen op te vangen. Afrika in Amerika.

Toch is Obama in Europa niet ontvangen als de antiheld uit een mislukt epos, maar als de vertegenwoordiger van een belofte, van verschillende beloftes eigenlijk. De president van het historisch meest afstandelijke land binnen het Noord-Atlantisch bondgenootschap, Nicolas Sarkozy, deed

zijn uiterste best om met Frankrijks volledige terugkeer in de militaire organisatie van het bondgenootschap het Straatsburgse partijtje ter gelegenheid van de zestigste verjaardag van l'OTAN – *l'Organisation du Traité de l'Atlantique Nord* – een bijzondere feestelijkheid te verlenen. 'We zijn zeer verheugd met hem [Obama] samen te werken. Wij vertrouwen hem', liet het Franse staatshoofd mede namens kanselier Angela Merkel weten. In de kring van belangrijke westerse staats- en regeringshoofden is Merkel nu senior.

DE NOG NIET INGELOSTE BELOFTES VAN OBAMA

Heeft Obama gekregen waarom hij verzocht? Mondjesmaat. Vergroting van de inspanningen in Afghanistan, vroeg hij. Tenslotte heeft de NAVO verantwoordelijkheid genomen voor de gang van zaken in dat land, militair, maar ook rechtstreeks in de (weder)opbouw. Geen opbouw zonder veiligheid, geen veiligheid zonder opbouw. De nieuwe Amerikaanse regering wil

met een geleidelijke terugtrekking van zijn troepen uit Irak ruimte scheppen voor opvoering van het aantal soldaten in Afghanistan. Het Europese enthousiasme om een tegenprestatie te leveren blijkt minimaal. Veel verder dan tijdelijke uitbreidingen van contingenten in verband met Afghaanse verkiezingen is het niet gekomen.

In Obama's verzoek ligt een belofte besloten, de belofte dat niet alleen Afghanistan kan worden gepacificeerd, maar dat daarmee de bedreiging van Europa door het internationale terrorisme kan worden verminderd, zo niet weggenomen. Mensen moeten begrijpen, verklaarde de president, dat de VS in de eerste plaats in Afghanistan zijn om Al Qaida met wortel en tak uit te roeien, zodat de organisatie geen lidstaten van de Alliantie meer kan aanvallen. 'Die zaken [de wederopbouw van het land en de vernietiging van het terrorisme] zijn niet tegengesteld, zij zijn naar mijn mening complementair', concludeerde Obama in antwoord op een vraag in de Straatsburgse *town hall meeting* met de burgerij.

Een andere vraag is of de strijd tegen de Taliban/Al Qaida (het team van Obama wil niet langer van *the War on Terror* spreken) voor Europa de risico's vergroot dan wel verkleint. Die vraag, als die al eens bij hem is opgekomen, stelt de president niet. Osama bin Laden legde in zijn reacties op de aansla-

In Obama's acties ligt de belofte besloten dat Afghanistan kan worden gepacificeerd en de bedreiging van Europa door het terrorisme verminderd

gen op de Twin Towers en het Pentagon een rechtstreeks verband met de grootscheepse Amerikaanse militaire aanwezigheid in zijn geboorteland Saoedi-Arabië (als gevolg van de Golfoorlog tegen Saddam Hoessein van 1991). Bin Laden meende dat die heidense aanwezigheid op heilige grond blasfemisch was en daarom met geweld diende te worden aangepakt. Dat dit met ‘asymmetrische’, terroristische, middelen gebeurde vloeiende voort uit de werkelijke krachtsverhoudingen ‘on the ground’. Operaties van westerse troepen in Afghanistan en in Pakistan kunnen zo bezien evengoed een stimulans zijn voor aanslagen in de landen die deze troepen leveren.

Een tweede belofte had Obama bewaard voor de voorvoorlaatste etappe in zijn reis, Praag. Bezoeken aan Turkije en de troepen in Irak sloten de reis af. In de Tsjechische hoofdstad, tijdelijk verblijf van het roulerende Europese voorzitterschap, deed de president een beroep op de naties van deze wereld om afstand te doen van atoomwapens. De VS zijn bereid, liet Obama weten, hun nucleaire arsenalen in de komende vier jaar te verminderen. Ook deze belofte wierp een prangende vraag op: keren we terug naar de verdragen over gecontroleerde beheersing van strategische wapens uit de tijd van voor George W. Bush? Op zichzelf winst, maar wezenlijk iets anders dan een atoombomvrije wereld.

Het idee van een atoombomvrije wereld heeft een lange geschiedenis, te beginnen met de verwoestende aanvallen op de Japanse steden Hiroshima en Nagasaki, gebeurtenissen waaraan Obama in Praag zei een bijzondere Amerikaanse verantwoordelijkheid te ontleenen (denk aan het nooit uitgevoerde Baruch-plan uit 1946 voor internationaal beheer van de nieuwe energiebron). Pas op de geruchtmakende top van Reykjavik in 1986 wijdde de wereldleiders Reagan en Gorbatsjov er serieuze gedachten aan en spraken die ook tegenover elkaar uit. Desondanks bleef op het idee een taboe rusten. De Amerikaanse president kreeg zelfs het verholen verwijt dat hij, al was het maar voor een moment in het topoverleg, de veiligheid van zijn land in de waagschaal had gelegd. Het taboe verdween toen enkele jaren geleden een viertal Amerikaanse toppolitici uit de Koude Oorlog, onder wie ex-minister Henry Kissinger, in een artikel in *The Wall Street Journal* een pleidooi hield voor volledige wereldwijde nucleaire ontwapening. De geest moet dus terug in de fles en dat wat tientallen jaren als luchtftetserij is beschouwd, is volgens het kwartet niet alleen mogelijk, maar voor het voortbestaan van onze wereld zelfs noodzakelijk. Gevolg: Obama kon algehele nucleaire ontwapening op de agenda plaatsen zonder weggehoond te worden. ‘Maar ik ben niet naïef’, voegt hij eraan toe. Het veronderstelde gelijk oversteken kan dus nog wel even duren.

Het toeval wilde dat Obama’s Praagse verklaring samenviel met de lancering van een Taepodong-2-raket door Noord-Korea. Dit land heeft zich

teruggetrokken uit het non-proliferatieverdrag (NPT), een verdrag tegen spreiding van atoomwapens, en wordt ervan verdacht zich tot een atoommacht te ontwikkelen, dan wel dat al te zijn. In elk geval zou Noord-Korea, als het de beschikking had over raketten voor de langere afstand en over kernkoppen die op deze raketten passen, een atoommacht zijn waarmee rekening moet worden gehouden.

Door deze lancering kon worden nagegaan of er daadwerkelijk van verandering in de Amerikaanse buitenlandse politiek kon worden gesproken. De eerste reactie was niet veel anders dan wat van Obama's voorganger verwacht had kunnen worden. De VS deden een beroep op de VN-Veiligheidsraad om de lancering te veroordelen en Noord-Korea te bestraffen. Voorspelbaar was ook het vervolg: Russen en Chinezen, de niet-westerse permanente leden in het college, vonden de voorgestelde maatregelen te ver gaan.

Was een alternatief denkbaar geweest? Uit de kring van experts van de Arms Control Association, een in Washington gevestigde denktank voor ontwapening, werd de Amerikaanse regering aangeraden zich niet door de lancering te laten verleiden tot maatregelen die hardliners in Pyongyang zouden stimuleren om het zogeheten zesstatenoverleg te boycotten of vooruitgang daarin te dwarsbomen. De ACA gaat ervan uit dat dit overleg tussen de VS, China, Rusland, Japan, Zuid- en Noord-Korea over het atoomvrij maken van het laatste land te belangrijk en te veelbelovend is om door één raketlancering in gevaar te laten brengen. Vorig jaar zomer zette presidentskandidaat Obama zijn plannen voor een atoombomvrije wereld voor de ACA uiteen.

Zegt het verloop van Obama's Europese reis iets over Amerika's mogelijkheden om de brokstukken die acht jaar Bush hebben achtergelaten weer aaneen te metselen tot een fundament met draagkracht? Gemeten naar de commentaren van Europa's leiders, maar ook naar de algemene bejegening in de media en in het publiek kan van een succesvol bezoek worden gesproken. Al moet daaraan onmiddellijk worden toegevoegd dat angst voor de toekomst als gevolg van de economische crisis weinig ruimte laat voor pocherige Europese hoogstandjes.

OP DE DREMPEL VAN EEN NIEUW TIJDPERK

Heimwee naar beheerst en betrouwbaar Amerikaans leiderschap is in Europa duidelijk te sterk om door twee presidentiële termijnen onverantwoord beleid te kunnen zijn weggevaagd. Het is op zich verbazingwekkend dat Europa's tegenwoordige leiders, die in functie hoofdzakelijk of alleen maar Bush als president van de VS hebben meegemaakt, in staat lijken zich een voorstelling te maken van Amerika zoals het vóór Bush was.

Dit biedt mogelijkheden, maar onzeker blijft wat Obama zelf van dat eerdere Amerikaanse leiderschap heeft opgestoken en, als hij zich daarover al gedachten heeft gevormd, tot welke conclusies die leiden. Amerika was binnen het Noord-Atlantisch bondgenootschap altijd al meer dan een *primus inter pares*. Dat was eenvoudig verklaarbaar uit de jongste geschiedenis. De Republikeinse senator van Indiana, Richard Lugar, een van de steunpilaren onder jarenlang Amerikaans buitenlands beleid, kwalificeerde zijn land tegenover mij eens als de *basic underwriter* van het Atlantische veiligheidssysteem.

Amerika's positie was ook te omschrijven als een welwillende hegemonie. Na de overwinning in de Tweede Wereldoorlog waren de VS ontgengelijk de belangrijkste en sterkste mogendheid in de wereld. Maar zij gaven volgens G. John Ikenberry voorkeur aan een beheerst gebruik van die positie ten bate van een bondgenootschap gebaseerd op onderling vertrouwen. Het Atlantische systeem boezemde zelfs tegenstanders vertrouwen in. Zonder dat zou, meent deze Amerikaanse historicus, de vreedzame overgang van een antagonistische Sovjet-Unie naar een coöperatief Rusland ondenkbaar zijn geweest.

Een andere Amerikaanse historicus, Joseph S. Nye jr., heeft een wat cynischer kijk op de loop der dingen. Hij beschreef Amerika's macht als 'het vermogen de uitkomst te beïnvloeden die je wilt en, wanneer noodzakelijk, het gedrag van anderen zo te veranderen dat dit gebeurt'. Minstens zo belangrijk als militaire en economische macht noemt Nye *soft power*: een land kan de uitkomsten die het in de wereldpolitiek wenst, bereiken doordat andere landen zijn voorbeeld willen volgen, zijn waarden bewonderen, zijn welvaartsniveau en openheid nastreven. 'Als ik je zover kan krijgen dat we hetzelfde willen, hoef ik je niet te dwingen iets te doen wat je niet wilt.' De vraag rijst natuurlijk of dan van *soft power* gesproken kan worden. Immers, dwang blijft in Nyes visie mogelijk als de bereidheid om mee te doen afwezig is. Dat beseft de partner ook, en wel bij voorbaat.

Onder Bush is veel van Amerika's *soft power*, van zijn culturele, morele en politieke aantrekkingskracht en uiteindelijk ook van zijn financieel-economische leiderschap, verloren gegaan. Toch slaagde Bush erin althans de geallieerde regeringen zover te krijgen dat ze iets deden schijnbaar omdat ze dat zelf wilden, ook al dachten hun kiezers er vaak anders over. De contingenten bondgenootschappelijke troepen in Irak en Afghanistan vormen hiervoor het bewijs. Zelfs Duitsland en Frankrijk, staten die zich aan de vooravond van de invasie in Irak in de VN daarvan distantieerden, bewezen Washington hand- en spandiensten die konden worden uitgelegd als verkapte steun aan die Amerikaanse onderneming. Nederland leverde 'politieke steun' in de vorm van bezettingstroepen.

Het persoonlijke charisma van Obama voegt een bijzondere factor toe aan de Atlantische verhoudingen. We moeten teruggaan tot John F. Kennedy om in Europa een vergelijkbare impuls vanuit het Witte Huis te kunnen waarmaken, berustend op een combinatie van nieuw elan en gereïncarneerd vertrouwen. Maar slijtage ligt op de loer. Het presidentschap van Kennedy was te kort om de rekening op te maken. We zullen nooit weten of de geschiedenis een andere loop had genomen als Kennedy niet was vermoord.

Obama heeft verklaard naar zijn bondgenoten te zullen luisteren. Inlossing van de belofte van een atoombomvrije wereld zou voor Europa van levensbelang zijn. Een directe handreiking aan de Russische president Medvedev was tijdens de G20-vergadering in Londen een eerder bewijs van een op handen zijnde verandering in de onderlinge verhoudingen. Tegelijkertijd heeft Obama de strijd in Afghanistan en de uitbreiding daarvan naar Pakistan centraal gesteld in de kring van meest betrokken landen en binnen het bondgenootschap. Maar op dat punt heeft hij veel minder dan het volle pond gekregen op zijn verzoek om Europese hulp. En hij heeft zich daarbij neergelegd, zo lijkt het. Dat betekent dat realisme in de plaats is gekomen van ideologisch drijven.

Praag was niet toevallig gekozen. De Tsjechische hoofdstad ligt in het 'nieuwe Europa' van voormalig minister Rumsfeld, dat nog leeft met de trauma's van de Koude Oorlog en daarom eerder een oud Europa moet worden genoemd. Ook Obama gaat uit van een nieuw Europa, maar dan een Europa waar de spoken van de Koude Oorlog voorgoed uit het gezamenlijke Europese Huis worden verjaagd. Dat maakte hij duidelijk tijdens

Amerika is als gevolg van de systeemcrisis waardoor het is getroffen zeer verzwakt

een eerder bezoek als presidentskandidaat aan Berlijn. Dat onderstreepte hij nog eens tijdens zijn eerste Europese reis als Amerika's president.

Toch is Amerika niet meer de goedmoedige reus uit het verhaal van Ikenberry. Daarvoor is het land als gevolg van de systeemcrisis waardoor het is getroffen te zeer verzwakt. Het zelfvertrouwen wankelt. Binnenlandse onrust dient zich aan als niet op afzienbare termijn een keer ten goede zich aankondigt. Opkomende mogendheden als India en China en een zich weer oprichtend Rusland zullen geen toonbeelden zijn van de volgzzaamheid die zo karakteristiek is voor Europa. Stekelige kwesties als Afghanistan/Pakistan, de Palestijnse emancipatie, chronisch wanbeheer in Afrika en de naar vijandschap tenderende relaties met Iran en Noord-Korea, het zijn evenzovele berm bommen die verborgen liggen langs het pad dat Obama moet gaan.

Een derde Amerikaanse historicus, Charles A. Kupchan, voorzag jaren geleden al *The End of the American Era*, de titel van een van zijn boeken. Kupchan zette daarin de toestand op scherp. Hij schetste de opkomst van het Verenigd Europa en van Oost-Azië als onvermijdelijk, een opkomst die een einde zou maken aan het *unipolar moment*, de korte periode waarin de VS het als enig overgebleven supermogenheid voor het zeggen hadden. Amerika kon volgens Kupchan toen niet anders dan in zijn bondgenootschappen investeren, omdat de nieuwe machten zich niet automatisch vredelievend zouden opstellen.

Op het moment dat Kupchan zijn analyse maakte, na de toen nog ogenschijnlijk geslaagde invasie in Afghanistan en vóór de afgang in Irak, scheen Amerika's unipolar moment overigens allesbehalve van korte duur te zijn. Maar als gevolg van de crises veroorzaakt door het vorige Amerikaanse presidentschap, heeft Kupchans voorspelling aan kracht gewonnen. Ook al treft de economische crisis Amerika zelf even krachtig als zijn potentiële uitdagers.